

ANTI~~Q~~VARISK MEDVERKAN 2021

Charlotte Skeppstedt

SANKT CLEMENS KYRKA

Invändiga renoveringsåtgärder

Hallands län, Laholms stad, Laholms kommun

RAPPORT KULTURMILJÖ HALLAND 2021:80

STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER

Stiftelsen Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland.

Uppdragsverksamheten, Halmstad.

Antikvarisk medverkan 2021.

Bild framsida: Korväggen efter reovering.

Foto: 2021:72.

Grafisk form: Anders Andersson.

Layout: Charlotte Skeppstedt.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet.

Diarie nr: 2021-82.

INNEHÅLL

Administrativa uppgifter	5
Inledning	7
Historik och beskrivning	7
Före renovering	8
Utförda åtgärder	11
Antikvarisk kommentar	17
Källor och litteratur	17
Arkiv	17

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

- **Objekt:** Sankt Clemens kyrka, Laholm.
- **Länsstyrelsens dnr:** 433-983-21.
- **Beställare:** Laholms pastorat.
- **Handlingar:** Handlingarna för ansökan om renoveringen är upprättade av Laholm Målerikonservering.
- **Entreprenörer och hantverkare:** Laholms målerikonservering och Pelle Nilssons Murningsfirma.
- **Antikvarisk medverkan:** Charlotte Skeppstedt, Kulturmiljö Halland.
- **Renoveringsperiod:** Maj-juni 2021.
- **Fältbesök:** Antikvarisk medverkande har under 2021 deltagit i tre möten på plats i kyrkan 23/2, 2/6 och 10/6.
- **Besiktningar:** Besiktning av arbetet gjordes 2021-08-24.

Sankt Clemens kyrka ligger i ett framträdande läge i den äldre delen av Laholms stad, kallad Gamleby. Karta: Laholmskartan, Laholms kommun.

INLEDNING

Sankt Clemens kyrka, Laholm, har genomgått invändiga renoveringsåtgärder under 2021. Då kyrkan är skyddad genom kulturmiljölagen har Laholms pastorat begärt tillstånd av länsstyrelsen för renoveringen. Tillstånd gavs 2021-03-12, 1st beslut 433-983-21. Enligt beslutet krävs antikvarisk medverkan. Till antikvarisk medverkande har Laholms pastorat utsett Charlotte Skeppstedt, Kulturmiljö Halland. Enligt länsstyrelsens beslut ska den antikvariske experten följa och dokumentera arbetena i en slutrapport. Denna rapport sammanfattar utförda åtgärder på Sankt Clemens kyrka.

Arkivmaterial förvaras hos Kulturmiljö Halland, Tollsgatan 7 i Halmstad, d nr 2021-82. Digitala fotofiler till fotodokumentationen utförd vid antikvarisk medverkan vid arbetena på Laholms kyrka är tagna av Charlotte Skeppstedt och förvaras hos Kulturmiljö Halland, film 2021-72.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Laholms stenkyrka kallas även Sankt Clemens kyrka efter sjöfararnas och handelsmännens skyddshelgon. Byggnaden har ett framträdande läge på en strandplatå invid Lagan i stadsdelen Gamleby i västra delen av Laholms centrum. Kyrkan ingår i ett riksintresseområde för kulturmiljövården som bland annat omfattar stadens välbevarade äldre stadskärna.

Kyrkoanläggningen är belägen på en medeltida kyrkplats och omges i norr och väster av bostadsbebyggelse och i söder av ett församlingshem. Anläggningen utgörs av kyrka med omgivande kyrkogård, en äldre förrådsbyggnad belägen i öster, f d kyrkstall i norr numera galleri, samt i söder ett modernt församlingshem. Kyrkogården kringgärdas av en stenlagd mur av varierande höjd anpassad efter den sluttande tomten.

Den ursprungliga kyrkan uppfördes i tegel troligen omkring 1225 med romansk planform, bestående av rektangulärt långhus och smalare, troligen rakt avslutat kor. Det befintliga västtornet som är försett med kryssvalv är sannolikt från 1400-talet. Tornet påmurades 1632 med huv och lanternin i två våningar. 1802 drabbades kyrkan av en förödande brand där det medeltida

långhuset ödelades. Partier av dess västgavel bevarades dock liksom större delen av tornet, vilka integrerades i en ny kyrkobyggnad. Den nuvarande kyrkan uppfördes mellan 1808 och 1820 efter ritningar av arkitekt Carl Fredrik Sundvall. Kyrkobyggnaden utgörs av ett rektangulärt långhus och västtorn. Den är uppförd av natursten och försedd med en hög frilagd naturstenssockel, som särpräglar kyrkan. Fasaderna är vitputsade och murarna genombryts av stora rundvälvda fönsteröppningar. I exteriören speglas olika tidsskikt i kyrkans historia. Särskilt märks det kraftiga västtornet med huv och lanternin. Lanterninen hade tidigare luckor, vilka 1975 ersattes med fönster.

Långhusets östra del är avdelat i ett smalare, tresidigt korparti med flankerade smårum, däribland sakristia. Den tresidiga altarnischen och inbyggnaderna i öster tillkom 1894-98 efter förslag av Adrian Crispin Peterson. Då fick kyrkorummet sin nuvarande färgsättning och monumentala utsmyckning. Takmålningarna som är målade av konstnären Einar Forseth tillkom 1933 vid en restaurering under ledning av arkitekt Fredrik Wetterqvist. 1959 bidrog även Erik Olson ur Halmstadgruppen till kyrkorummets utsmyckning med fönster till koret. Anmärkningsvärd är den bevarade medeltida murade spiraltrappan med ingång från norr, som leder upp i tornet. Kyrkorummet innehåller äldre inventarier som påvisar kyrkans långa kontinuitet, bl a ett krucifix i sengotisk stil från 1400-talet. I interiören speglas många olika tidsskikt. Dominerande är omgestaltningen av koret och vindfång (1894-98), takmålningarna (1933) och korfönstrens glasmålningar (1959). Kvar från den nyklassicistiska epoken är predikstolen och orgelfasaden.

2008 gjordes en invändig renovering där bl a väggar och tak åtgärdades. Väggfälten i koret lagades och målades delvis om med emulsionsfärg. Den kvaderstensimiterade nedre delen rengjordes och målades om helt med emulsionsfärg. Taket rengjordes och konserverades. Bättringar och retucher gjordes med Flashe vinylfärg.

Till höger om altaret står ett golvur tillverkat i Laholm i mitten av 1700-talet och skänkt till kyrkan 1977. Det har flera bemålningar, det senaste från början av 1900-talet. Vid södra väggen i koret står en brudbänk från 1700-talet som har en senare bemålning, troligen från 1930-talet.

FÖRE RENOVERING

Altarväggen i kyrkan har målade fält i tre kulörer samt en kvaderstenimiterad del nederst på väggen. I en del av fälten upptill och på kvaderstensimiteringen nedtill har det tidigare uppstått sprickor som lagades i vid renoveringen 2008. Delar av korväggen målades om. På de ommålade ytorna har det med tiden blivit missfärgningar, troligen på grund av olika sugande underlag. Väggarna var dessutom nedsmutsade med sot och damm.

I långhuset intill den västra väggen mot tornet hade sprickor och putsläpp uppstått i takets putsyta. Förutom att det estetiskt uppstod vita fläckar i taket, var det också problem med putsbitar som föll ner i trapporna upp till läktaren.

När renoveringen startade uppmärksammades även problem med de kraftiga lodräta sprickorna som fanns i västväggen, en på varje sida om orgeln. Även dessa orsakade nedfallande puts i trapporna. Efter kontakt med länsstyrelsen beslutades att även dessa skulle åtgärdas.

I koret står ett golvvur och en brudbänk, båda från 1700-talet. Båda hade skador så som slitage och skrap- och stötmärken, samt smutsad yta.

Ovan: Väggfältet till vänster om altaret har flera stora missfärgade fält.

Till vänster: Väggarna till höger om altaret har missfärgningar i båda fälten och även på den mörkare grå ytan runt korfönstret.

Ovan: På det mörkare grå fältet runt korfönstret finns stora missfärgade ytor.

Till vänster: Missfärgningar finns även på den kvadersstensimiterade delen nedtill. Kabeldragningar som gjorts efter senaste renoveringen lyser vita.

Nedan: På golvet finns slitage och stötmärken nedtill på klockfodralet och färgskiktet är smutsigt.

Ovan till vänster: Västväggen till vänster om orgeln med en lodrätspricka som går från taket hela vägen ner på väggen.

Ovan: Motsvarande spricka fanns på högra sidan om orgeln.

Till vänster: Bitar av puts hade börjat lossna och trilla ner från sprickan och det fanns större delar som var på väg att lossna.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Korväggarna har rengjorts från sot och smuts med sotsvampar och en försiktig tvätt med målartvätt. De väggfält som var missfärgade har grundats med en halvbland linoljefärg och sedan målats en gång med en emulsionsfärg, båda från Wiboo. Den ljusare kulören har NCS-nummer 3010-Y20R och den mörkare 5010-Y19R. Den röda linjen har NCS-nummer 4050-Y50R.

Den kvaderstensimiterade väggen nedtill har rengjorts och små märken efter borttagna amatörer har spacklats upp. Väggen har målats om med emulsionsfärg i kulören 21-075, som är en kulör i Wibos standardsortiment. Kabeldragningar, som gjorts efter renoveringen 2008 och som lyste vita mot de mörkgrå väggarna, har målats in i väggfärgen. Små märken på dörrar och karmar som finns i korväggen har bättringsmålats.

Skadorna i långhustaket längs västväggen har skrapats rena från löst sittande bruk. Sprickorna har lagats med hydrauliskt kalkbruk med tillsats av tegelkross och bättringsmålats i befintlig blå kulör med Flashe vinylfärg från Lefranc Borgeois, samma som användes vid renoveringen 2008.

Sprickorna i västväggen har rensats från allt bruk. Sprickorna var både djupa och breda. Högst upp mot taket är sprickorna så djupa att det gick att se ut genom väggen där taket på långhuset möter tornväggen. Som bredast var sprickorna ca en dm närmast innertaket. Sprickorna har lagats med ett glasfiberförstärkt kalkbruk, som inte krymper och som tål mer rörelse i mureverket. Skadorna på väggarna har bättringsmålats med vit emulsionsfärg från Wiboo.

På golvuret har ytan rengjorts med bunden fukt med tillsatt neutral tensid. Skador i färgskiktet har kittats upp med Rubinol oljespackel. Skadorna har retuscherats med ljusäkta pigment och damarfernis. På brudbänken har skador spacklats upp med Rubinol oljespackel och skador har intonats.

Korväggen var smutsad av sot och damm. Det blev en tydlig skillnad när den rengjordes.

Lars-Ivar Nilsson från Laholms Målerikonservering håller på att rengöra väggen med en sotsvamp.

Ovan till vänster och ovan: När sprickorna i västväggen öppnades upptäcktes det hur stora och djupa de var. Ovan syns en av stenarna i väggen, som är en hörnsten till det senmedeltida tornet. Sprickorna beror på att långhuset byggts på tornet. Mittdelen av västväggen är tornväggen medan det yttre delarna tillhör långhuset som har byggts mot tornet.

Till vänster och nedan: Sprickorna i taket skrapades upp och all lös puts avlägsnades. Skadorna lagades sedan med kalkbruk.

Till vänster och ovan: Väggytor på vänstra sidan om altaret efter rengöring och ommålning.

Bågen över altaret efter rengöring och bättring.

SANKT CLEMENS KYRKA, INTERIÖRA RENOVERINGSÅTGÄRDER

Ovan: Den kvaderstenimiterade väggen nedtill efter ommålning. De kabeldragningar som gjorts på väggen har målats in i väggfärgen.

Till höger: Högra sidan om altaret efter renoveringen.

Korväggen efter rengöring och ommålning av missfärgade väggtytor och retuschering av dörrar och foder.

Ovan till vänster och ovan: De lodräta sprickorna på båda sidor om orgeln har reparerats. De har fyllts upp med glasfiberbruk och ytan har lagats med kalkbruk. Väggen har bättringsmålats med vit emulsionsfärg.

Sprickorna i taket längs med västväggen har rensats från löst bruk, lagats upp med kalkbruk och retuscherats med Flashe vinylfärg.

Västväggen och taket efter putslagning och retuschering.

Ovan: Skador på brudbänken har spacklats i och retuscherats.

Till vänster: Ytskiktet på golvurets klockfodral har rengjorts och skador har spacklats upp och retuscherats.

ANTIKVARISK KOMMENTAR

De breda sprickor som öppnades på västväggen i kyrkorummet visar tydligt att mittdelen av väggen tillhör det senmedeltida tornet. I sprickorna syntes bearbetade stenar som tillhör tornets hörnkedjor. Sprickor kommer alltid att uppstå eftersom långhuset har byggts mot tornet utan förband i murverket.

Arbetet med renoveringen av väggarna och taket har utförts på ett kulturhistoriskt riktigt vis i enlighet med länsstyrelsens beslut och enligt de anvisningar som Kulturmiljö Halland lämnat såsom antikvarisk kontrollant.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Arkiv

Kulturmiljö Halland, Tollsgatan 7, Halmstad

Riksantikvarieämbetet, Bebyggelseregistret

RAPPORTER FRÅN KULTURMILJÖ HALLAND 2021

- 2021:40 Svarträ kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
- 2021:41 Tjärby kyrka, konstglasfönster, antikvarisk medverkan
- 2021:42 Tjärby kyrka, invändig renovering, antikvarisk medverkan
- 2021:43 Varbergs idrottshall, antikvarisk förundersökning
- 2021:44 Dagsås kyrka, exteriör renovering
- 2021:45 Kirsten Munks hus, Byte av butiksfönster, antikvarisk medverkan
- 2021:46 Flundran 5, Inredning av vind, Antikvarisk förundersökning
- 2021:47 Västra bageriet, Svärdet 6, Antikvarisk förundersökning
- 2021:48 Skummeslöv 4:2, 5:13 och 30:10 10, Arkeologisk utredning, Skummeslövs socken, Laholms kn
- 2021:49 Fornlämningar vid Stafsingevägen, Stafsinge sn, Arkeologisk efterundersökning 2021
- 2021:50 Staffens, Olofsbo hembygdsgård, halmtak, antikvarisk medverkan
- 2021:51 Mjellby konstmuseum, antikvariskt utlåtande inför om- och tillbyggnad
- 2021:52 Vessinge sandhedar, Veinge sn. Arkeologisk. utredning
- 2021:53 Hanhals övre kyrkogård, Kulturhistorisk bevarandeplan
- 2021:54 Hanhals nedre kyrkogård, Kulturhistorisk bevarandeplan
- 2021:55 Spannarps kyrka, utvändig renovering, antikvarisk medverkan
- 2021:56 Fjällaregården 2:22, Dokumentation av ekonomibyggnad
- 2021:57 Åkrabergs gård, renovering av verandan, antikvarisk medverkan
- 2021:58 Wallens slott, murrenovering och byte av stolparmaturer, antikvarisk medverkan
- 2021:59 Edenberga brandstation, renovering av slangtornet, antikvarisk medverkan
- 2021:60 Lottens, Västralt 2:10, ommålning av bostadshuset, antikvarisk medverkan
- 2021:61 Rudan 3, Gårdshus, antikvarisk förundersökning
- 2021:62 Dagsås kyrka, dagvattenhantering, antikvarisk medverkan
- 2021:63 Dagsås kyrka, bergvärme, antikvarisk medverkan
- 2021:64 Landa kyrka, exteriör renovering, antikvarisk medverkan
- 2021:65 Tullhuset, Varberg. Antikvarisk konsekvensbedömning
- 2021:66 Solbacken, Torpa-Kärre 6:14, Antikvarisk förundersökning
- 2021:67 Slottsmöllans djurstallar. Ny taktäckning, Antikvarisk medverkan
- 2021:68 Sprottorp 1:4, Falkenbergs kommun, Slöinge socken, Arkeologisk utredning
- 2021:69 Hunnestads kyrka, ramp, antikvarisk medverkan
- 2021:70 Färgaryds kyrka, omtäckning av koppartak, antikvarisk medverkan
- 2021:71 Långaryds kyrka, utvändig renovering, antikvarisk medverkan
- 2021:72 Mesolitisk flinta och gravhög L1997:6640, Kungsbacka kn, Frillesås sn, Arkeologisk Utr. och avgr. FU 2021
- 2021:73 Kinnareds kyrka, hussvampsskada i takfot, antikvarisk medverkan
- 2021:74 Brunsbacka sågkvarn
- 2021:75 Landeryds godsmagasin. Rapport över renovering
- 2021:76 Kapellkyrkogården, kulturhistorisk inventering
- 2021:77 Förromerska eldar under gång- och cykelbana, Töllstorp 2:8/S:5, Ljungby sn, Arkeologisk förundersökning
- 2021:78 Boplatslämningar väster om Lugnarohögen i Hasslöv, Halland, Laholms kommun, Hasslövs socken
- 2021:79 Trönninge dammanläggning, Trönninge socken, Påarp 6:4, 4:6 och Trönninge 5:112 och 1:116
- 2021:80 Sankt Clemens kyrka, invändiga renoveringsåtgärder, antikvarisk medverkan

KULTURMILJÖ
HALLAND

POSTADRESS: TOLLSGATAN 7 | 302 32 HALMSTAD | TEL: 035-19 26 00

E-POST: KANSLI@KULTURMILJOHALLAND.SE | HEMSIDA: WWW.KULTURMILJOHALLAND.SE